

המחלה הראשונה שנתרפא הימנה²³ ויש אומרים: יברך בלא שם ומלכות²⁴.

טו) מי שאחזו בולמוס של צינים פחים ג' פעמים, י"א שמברך ברכת הגומל²⁵, וי"א שאינו מברך²⁶.

טז) מי שנפל מן הסולם, והיה חושש מצד כאב האברים ולא נפל למשכב ולא חלה, אינו חייב לברך, משום הוצאת שם שמים לבטלה²⁷.

אוצר החכמה

נח"ח 1234567

אוצר החכמה

נח"ח 1234567

אוצר החכמה

23. "פתח הדביר" (רי"ט ס"ק ג') ולמרות שהוא נוטה יותר לחייבו בברכה שלימה, שכן אפשר לצרף כאן כמה ספיקות א) אולי הקביעה ל"טריפותו" מוטעית היא ב) אפילו הקביעה נכונה, בכ"ז יש לו חיי שעה, וא"כ זה ספק ספיקא ואין הוא לקולא גם בברכות. ואעפ"כ – הוא מסיים – שמחמת הספק יברך בלא שם ומלכות, ועי' שדה חמד ח"ו עמ' 328.

24. שו"ת "ציץ אליעזר" (ח"ו סימן כ"ה פכ"ז אות ג') וזאת משתי פנים א) חיי שעה שוים את הברכה, ב) כאן הוא מעלה טיעון מעניין, והוא: באם נאמר לו לאותו אדם שאינו יכול לברך בשם ומלכות בשל "טריפותו" הרי בכך אנו פוגעים בו ובבריאותו.

25. עי' "שדה הארץ" (ח"ג סימן ז') שכתב עפ"י דברי התוס' כתובות (ל,א) בד"ה "הכל בידי שמים", שהקב"ה הוא המרפאהו א"כ לא בידי שמים הוא וחייב בברכת ה"גומל".

26. שו"ת "ישכיל עבדי" ח"ו סימן ט"ו. וטעמו שלא יברך מפני שגרם זאת לעצמו ולכן לא שייך לו לחייבים כנאמר, "הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים".

27. כ"ה בשו"ת ה"רדב"ז" (ח"ג אלף א') (תקע"ב).

פרק ו'

נשים וקטנים בדין "ברכת הגומל"

(א) נשים שחלו ונתרפאו, או יולדות שילדו והחלימו, מה
הן בדין ברכת ה"גומל"? הדעות חלוקות – לחוב ולפטור.
וסביר לומר: הרבה תלוי במנהגו של מקום ובמנהגה של
משפחה, ולפי השיטה והדעה שאמצוה בבית הורותם...

(ב) יש אומרים כי אין הנשים מברכות ה"גומל" כל עיקר,
מפני הצניעות, כלומר שאין הברכה נאמרת אלא בפני עשרה
אנשים, ואין זה מן הצניעות שתהא אשה עומדת בפני
אנשים¹.

(ג) לפי השיטה האמורה, כי אין הנשים מברכות "הגומל"
– הרי לגבי נשים יולדות – נמצאו טעמים נוספים לפטור,
והם:

1. אין הנשים יכולות לברך ב"נידתן" וכיון שנידחו –
נידחו². 2. הואיל ואינן יכולות להגיד נוסחה זו – "לחייבים"

1. בספר "כנסת הגדולה" (בסימן רי"ט) מובא שכך מנהג העולם שאין הנשים
מברכות, ואף שהוא כעצמו משיג על מנהג זה ומגדירו כ"מנהג טעות" וכפי
שיתבאר בהמשך, וכן מציין ה"משנה ברורה" (רי"ט ס"ק ג') שזהו מנהג
העולם שלא לברך, וכן דעת בעל שו"ת "תורת חכם" סי' י"ז למעשה, וזאת
באם אנו מקבלים את השיטה שבפחות מעשרה לא יוצאים ידי חובה, וכן
דעת בעל "הלכות קטנות" (ח"ב סימן קס"א). ובמג"א בסימן רי"ט בריש
הסימן כתב שאינן מברכות מפני שברכות אלו רשות הן. צפנת פענח
(רמב"ם ברכות פ"י ה"ח).

2. שו"ת "ויצבור יוסף" (סימן מ"א). אך, הגר"ע יוסף בספרו "יחווה דעת" (ח"ד

הרפואה לאור ההלכה

הואיל והגיעה לתשישות כוחה, עם קיום מצוות הבורא לקיומו של עולם, וכיצד תגיד ותאמר "לחייבים"³ אדרבא זכות הוא לה. 3). ועוד זה דרכו וטבעו של עולם — אשה יולדת⁴... ואין זו מחלה ממיני המחלות...

ד) כנגד הדיעה האמורה, רבים הם הפוסקים: כי נשים כשהן יולדות הן חולות ונמצאות בסכנת חיים, לפיכך הן חייבות להודות כשהחלימו ולברך ברכת ה"גומל"⁵ ככל חולה שנתרפא.

ה) וכיצד יברכו הנשים בפני עשרה? יש אומרים: האשה עומדת ב"עזרת נשים" ופונה כלפי ההיכל, כאשר שם מצויים עשרה מישראל — ותברך⁶.

ו) אחרים אומרים: האשה תברך בפני עשרה, כשהם מתכנסים בבית.⁷ ויש אומרים תברך האשה בפני נשים וראוי שיהא נוכח גם איש אחד בין השומעים⁸. ודעת אחרת

- סימן י"ד) דוחה טענה זו, בקובעו, שהנשים נהגו להתפלל בעת נידתן וממילא אין סיבה לפוטרו מברכת הגומל.
3. כן כתב הרב מרדכי הורביץ בספרו "מטה לוי" (ח"ב סימן י"ח) ובין היתר הוא כותב: "אדרבה, מי שמברך בכגון זה הוא ממחוסרי אמנה ח"ו שלא יבטח בד' שיצילהו בקיום דברי מצוותיו הקדושים".
4. כן פוסק ומטעים הגרצ"פ בשו"ת "הר צבי" (או"ח סימן קי"ג) ועי' שו"ת הלל אומר (סימן ק"מ) שכתב להיפך.
5. מקורו ב"כנסת הגדולה" (סימן רי"ט) בכותבו שנראה לו מנהג אשכנזים בענין זה — המברכות.
6. כנה"ג (שם).
7. הגר"ח נאה בספרו "קצות השולחן" (ח"ב סימן ס"ה סעיף ב') "ומנהג העולם שעושים מנין בבית היולדת ושם מברכות".
8. כ"ה "במשנה ברורה" (שם ס"ק ג') בשם אחרונים, וכך הבין ה"באריהיטב" (סימן רי"ט) בדברי הכנה"ג הנ"ל.

נאמרה: ¹²³⁴⁵⁶⁷הואיל וכל הברכה אינה שווה אלא שעה קלה, אין זה פגיעה בצניעות, ואין חשש לפרצות ומותר לה לאשה לברך בתוך בית הכנסת בפני עשרה⁹...

ז) סברה אחרת נאמרה: כי הבעל יברך ה"גומל" בפני עשרה והאשה תענה אמן¹⁰, ואילו אחרים סוברים: ד"ה לה לאשה שבעלה עולה לתורה ואשתו שומעת מפיו ברכת התורה ועונה על ה"ברכו" שלו – אין לך הודאה גדולה מזו¹¹.

ח) קטן למטה מי"ג שנה – חלוקות הדעות יש אומרים: אינו מברך¹². ואפילו מדין חינוך אין בו¹³. ויש אומרים: שהקטן אף מברך¹⁴ ולא מטעם חינוך אלא מחמת עצמו.

9. זו דעת הגר"ע יוסף ב"יחווה דעת" (ח"ד סימן ט"ו) והוסיף כי גם קרושת המקום גורם שלא יכשלו בהרהור עבירה. עיי"ש.

10. כן העלה בשו"ת "ויען אברהם" (סימן י"ז) בשם ספר בית יהודה.

11. "תורת חיים" על מסכת "סנהדרין" (צדא) וכבר תמה עליו ב"יחווה דעת" (שם) הכיצד יוצאים בזה, הרי אין בברכה זו לא שם ולא מלכות, עיי"ש.

12. כן פסק ה"מגן אברהם" (סימן רי"ט) וכן נמצא בשו"ת "מהר"ם מינץ" (סימן י"ד) ועיקר נימוקם הוא, בהיותו קטן הרי לא נתחייב בעונשין וא"כ המלה "לחייבים" תסוב על אביו שבשל חטאיו באו לבנו הקטן היסורים, והכיצד יאמר זאת הבן על אביו – לחייבים? ! ושם תאמר ידלג על מלה זו? – יש כאן שינוי מטבע שטבעו חכמים, לכן לא יברך.

13. נחלת בנימין (סימן נ"ח). והוא מסביר זאת בכמה פנים. א) אין שייך דין "חינוך" רק בדברים השייכים גם באב עצמו מה שאינו בברכת "הגומל" בעת הצלת בנו. ב) דין "חינוך" שייך רק במידה והדבר שהבן יגיע לזה בגדלותו, מה שאי אפשר לומר כך לגבי ברכת "הגומל" שאין כל ודאות שהבן יגיע אי פעם למצב בו יצטרך לברך אותה, ולכן אין האב חייב לחנכו בכגון זה. ג) גם האב בעצמו אילו היה נקלע למצב בו יוכל להעיד על עצמו שאינו בכל "לחייבים" הרי היה בודאי פטור מלברך, ואם כן המסקנא היא הגיונית, בהיות והבן קטן שאינו בכלל "לחייבים" אין שייך לחנכו לברך באם יקרה לו מקרה דומה בעתיד, ועיין עוד ב"פסקי תשובה" (סימן רצ"ה).

הרפואה לאור ההלכה

ט) מגיל י"ג ואילך מברך לכל הדיעות¹⁵. והרי הוא כגדול לכל דבריו.

אוצר החכמה

אוצר החכמה
מח"ס 1234567

אוצר ח"ס 1234567

אוצר החכמה

אוצר ח"ס 1234567

אוצר ח"ס 1234567

אוצר החכמה

14. כן פסקו ה"נחלת בנימין" (סימן נ"ח) ה"לחמי תודה" (סימן ה') וכן ה"כתב סופר" (או"ח סימן כ"ז) לדעתם אין בכך משום פגיעה בכבוד אביו, ואין זו אלא "טופס ברכה" קבוע ואינו מטיל דופי באיש.
15. שו"ת "אוצר חיים" (סימן י"א). ועי' שו"ת "מהר"ם שי"ק" (סימן פ"ו). שו"ת "חכם צבי" (סימן מ"ט). שו"ת "תפארת צבי" (סימן ו' אות ו') כתב, שפחות מכן עשרים אף דלא הוי בר עונשין אפ"ה יברך ועיי"ש טעמו.

פרק ז'

אוצר החכמה

המכניס עצמו לסכנה – לדעת

(א) בא אדם לסכנה לרצונו, וניצול הימנה – באנו למחלוקת, יש אומרים: הואיל והוא שגרם והביא סכנה לעצמו בזדון, שוב אינו רשאי לברך ^{א"ח"ח 1234567} "הגומל" ¹ ויש חולקים ואומרים: חייב זה לברך ה"גומל" ², והברכה תואמת וקולעת – הגומל ל"חייבים" טובות, ואין לך חייב גדול מזה...

(ב) במה דברים אמורים – שהמסתכן לרצונו מברך, כשמסתכן לקיים מצוה ולפחות לא לבטלה, אבל אם הסתכן לעבירה, או הסתכן להבלים, או לשם רווחי ממון רבו ^{א"ח"ח 1234567} הדיעות שלא לברך ⁴, ויש מן הפוסקים הסוברים כי גם אם הסתכנותו לשם ממון – יברך ⁵.

1. "מחזיק ברכה" (סימן רי"ט) בשם אביו "ברכי יוסף" (שם אות ד'). וכן דעת בעל "בירך את אברהם" (סימן נ"ט סעיף א').
2. בעל "חזון נחום" מובא ב"מחזיק ברכה" (שם) וכן נקט ה"לב חיים" (ח"ג סימן נ"ג) וכן משמע שנוקט ה"ביאור הלכה" (רי"ט ס"ק ח').
3. ר' עזריאל הילדסהיימר בתשובותיו (סימן כ"ט).
4. כן העלה בשו"ת "ציץ אליעזר" (ח"י סימן כ"ה פ' כ"ג) וכתב שדברים אלו תואמים אפילו לדעת ה"חזון נחום". וכן נמצא בשו"ת "מנחת אלעזר" (ח"ד סימן מ"ז).
5. "שדה הארץ" (ח"ג סימן ז') והוא חולק על דעת מהר"י כהן. הטוען ש"בצינים ופחים" הואיל והאדם גורם לכך לא יברך, עיי"ש (ראה פרק ה' סעיף ט"ו ושם בהערות) הרי שכאן אינו יכול לברך שכן זה בפשיעתו, לעומת זאת באם זה מוסב על המושג של "חוב" הרי שגם במקרה כזה הינו בע"ח ויכול לברך.

ג) לפיכך אם תרם אדם אבר מאבריו, והסתכן מחמת קטיעת האבר הואיל וסיכן עצמו, וגם אין ההסתכנות לרצון הבורא, — לפי רוב הפוסקים לא יברך.⁶

ד) ניסה אדם לאבד עצמו לדעת וניצל, — יש אומרים כי יכול לברך — לפי אותן השיטות המקילות⁷ ויש אומרים כי אין להקל בנידון ולא יברך.⁸

ה) אדם שלא נימול — משום מה — בקטנותו, וכשגדל נימול ונסתכן, יש אומרים שאין זה ראוי שיברך, "הגומל" משום שגלה דעתו שאינו סומך על יוצרו ובוראו לקיים דבריו⁹.

[אוצר החכמה]

6. שו"ת "ציץ אליעזר" (שם).
7. "לב חיים" (ח"ג סימן נ"ג). "שדה הארץ" (ח"ג סימן ז'). "ויצבור יוסף" (סימן פ"א).
8. "יחזה דעת" (ח"ד סימן י"ד) והוא מחלק בין "צינים ופחים" לבין נידון של מאבד עצמו, שכן במקרה הראשון, הרי שלא רצה לינוק ולכן חייב, משא"כ במקרה מאבד עצמו הינו בגדר "בוצע בירך" ואף שהוא עשה תשובה הרי זה מגלה עונו ברבים — ואסור.
9. "מטה לוי" (ח"ב סי' ח').

פרק ח'

פלוני אירע לו הנס וחבירו מברך ?

(א) חולה שנתרפא חייב או צריך (עיין פרק ב') לברך "הגומל", ברם, גם אם חבירו חלה ונתרפא רשאי — לפעמים — לברך ברכת "הגומל", ולא עוד אלא אם יענה — זה שחלה ונתרפא — "אמן" אחר הברכה שברך חבירו בשבילו יצא ידי חובתו¹.

(ב) מי הוא — שחלה ונתרפא — שאחר רשאי לברך בשבילו ? יש אומרים: אין אדם רשאי לברך בשביל חבירו, אלא רק על אביו ורבו בלבד², ואחרים מוסיפים ואומרים: רשאי אדם לברך גם בשביל אשתו ובניו שחלו ונתרפאו³.

אמור' ופוסקים

אוצר החכמה

1. כך פוסק הטור (סימן רי"ט) והשולחן ערוך (שם). והסתמכותו על גמ' מפורשת (ברכות נד, ב) שם מסופר: "רב יהודה חלש ואיתפת, על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן, אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא, אמר להו: פטרתן מלאודויי". והטור מוסיף "וצריך לומר שהזכירו שם ומלכות, כגון שאמרו בריך רחמנא מלכא דיהבך לן, שהרי — מטעים הטור — כל הברכות צריכות שם ומלכות".

2. כך מסכם ה"בית יוסף" על הטור (שם) על פי הרשב"א ורבינו מנוח, וכפי שמובא המעשה ברב יהודה המובא למעלה. וכן מסכם ה"משנה ברורה" (שם, ס"ק י"ח) ועי' ב"ביאור הלכה" בנידון זה בארוכה.

3. ב"י (שם) ט"ז (שם ס"ק ג'). כן כתב ב"דרכי משה" על הטור (שם) בשם ר' יצחק אור זרוע המובא בהגהות חדשים על מסכת ברכות וז"ל: "ונראה בעיני שאם רצה אדם לברך הגומל על אוהבו ועל קרובו שהוא כואב עליו — הרשות בידו". ובעמדה זו תומכים גם ה"ב"ח" וה"מגן אברהם", ועי' שו"ת "בית יהודה" (או"ח סימן ו') שדן אם רשאי האב לברך הגומל על בנו.

לעומת דעות מקילות אלו יש המחמירים ואוסרים לברך כלל בשביל אחרים, אפילו לא על אביו ורבו.⁴

אוצר החכמה

תנ"ך 1234567

ג) כשהוא מברך "הגומל" בשביל אביו ורבו, לא יאמר "לחייבים", מפני שאין הבן או התלמיד רשאי להגיד על אביו או רבו "חייבים" מפני שהוא חייב בכבודם.⁵ ברם יש אומרים: שאין בכך משום פגיעה בכבודם, לפיכך אל ישנה מנוסחת הברכה כפי שהוא מקובלת ונהוגה.⁶

ד) כשאדם מברך בשביל אביו או רבו, אם הוא מברך בפניו של אביו או רבו ואמר: "שגמלך", ואם הוא מברך שלא בפניהם יאמר "שגמל ל..." כלומר אם לאביו יאמר "לאבי מורי" אם לרבו יאמר: למורי ורבי פלוני בן פלוני.⁷

ה) אדם שחלה ונתרפא, ובירך בשביל עצמו, ונתכוין להוציא גם את חבירו – שאף הוא אירע לו הנס ונתרפא –

תנ"ך 1234567

4. אלו הם דבריו של ה"כף החיים" (רי"ט ס"ק כ"ז): "ומיהו גם על אביו ורבו לא שמענו ולא ראינו מי שכירך, ונראה לי הטעם משום דלא יש חיוב לברך וגם משום דיש פלוגתא בנוסח הברכה ועל כן לא כדאי לברך".
5. מדבריו של ה"טורי זהב" (רי"ט). והובאו דבריו ב"באר היטב". וב"שער הציון" (שם ס"ק י"ג).
6. דעה זו מובעת ע"י ה"ט"ז" בסיום דבריו (שם). וכן דעתם של עוד הרבה אחרונים, בהסבירם: כי המלה "לחייבים" אינו מוסב על אביו ורבו כי אם על עצמו, ואעפ"כ זכה לראות בהצלתם (ט"ז), או, אין זה אלא "טופס ברכה" (לחמי תודה) – אין בזה חוסר ד"א, שכן אין צדיק בארץ, והקב"ה מענישו בעוה"ז, ואין כאן פחיתות כבוד (כתב־סופר) – המלה "לחייבים" אינה מכוונת לא לעצמו ולא לאחרים, אלא, כללית, ולכן אין כאן משום חוסר ד"א (מור וקציעה).
7. "משנה ברורה" (שם, ס"ק י"ז).

וּחִבֵּירוֹ אִף הוּא נִתְכוּיִן לַצָּאֵת בְּבִרְכָּתוֹ שֶׁל חִבֵּירוֹ, יֵצֵא הַשּׁוֹמֵעַ
יְדֵי חֻבְתּוֹ אֲפִילוּ אִם לֹא עָנָה "אֲמֵן"⁸.

אוצר החכמה

1234567

אוצר החכמה

1234567

אוצר החכמה

1234567

8. ואין זה דומה לסעיף א' אשר שם קבענו שחייב הוא לענות "אמן" כדי שיצא ידי חובה, וכפי שהיה אצל ר' יהודה בגמ' הנ"ל, שכן, שם כפי שצויין אותם התלמידים לא היו חייבים לברך ברכה זו, לפיכך לא היה יוצא באם לא ענה "אמן" אך, כשהמברך בעצמו גם חייב השומע יוצא מכל מקום, כך מעלה הטור בשם אביו הרא"ש (שם). ועי' ברעת תורה ל"מהרש"ם" (סימן רי"ט סעיף ה').

[כ ט]

פרק ט'

ברכה על הצלה חלקית

אח"ח 1234567

(א) אדם שניצול מצרה, ועדיין שרוי הוא בצרה אחרת, ועוד לא ניצל הימנה. כגון אדם החבוש בבית האסורים וחלה ונתרפא. מהו? יש אומרים: יברך "הגומל" על צרתו שכבר ניצול הימנה¹ ויברך שוב "הגומל" כשינצל מצרתו השניה... ויש אומרים: שלא יברך כל זמן שהוא שרוי בצרה².

אח"ח 1234567

(ב) אדם שנתחייב לברך ה"גומל" על ניסים הרבה שאירעו לו בבת אחת, כגון נתרפא מחוליו ויצא מבית האסורים יברך ברכה אחת על שני הניסים שאירעו לו³.

(ג) ברם, אם נתחייב על אחת מהן, ומשום מה לא בירך עדיין, עד שנתחייב בשניה. יש אומרים: ברכה אחת פוטרתו⁴. ויש אומרים: בכגון-דא נחשב הוא כ"נמלך" וחייב בשתייהן⁵.

1. "פתח הדביר" (סימן ר"ל ס"ק ג').
2. "משפטי צדק" (סימן י').
3. הסכמת האחרונים, עיין שו"ת "ויען אברהם" (סימן י"ז) וכן בשו"ת "זכר שמחה" (סימן כ"ח).
4. "כף החיים" בשם ספר "פרי הארץ" (חאו"ח סימן ז').
5. "משפטי צדק" (סימן י'). ועי' בדעת תורה למהרש"ם (סימן רי"ט סעיף ה').

מפתח המקורות



תנ"ך 12,34567

בראשית כט-לה.
ויקרא ז, יא-יב.
איוב לג-כז.
תהילים קז-לב.



ברכות מו, ב. נד, א, ב.
שבת לב, ב. ר"ב ט"ז.
עירובין סה, א.
כתובות ז, ב.
סנהדרין עא, א צד, א.



ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, פ"ט ה"א.



אבודרהם לר' דוד בה"ר יוסף הלכות ברכות עמ' שמ"א.
בית יוסף לר' יוסף קארו או"ח סימן רי"ט.
כל בו הלכות ברכות סימן פ"ו.
רא"ה ברכות נד, ב.
רא"ש לר' אשר בן יחיאל ברכות נד, ב (פ"ט סי"ג).
רבינו יונה על הרי"ף ברכות נד, ב.
רמב"ם ברכות פ"י ה"ח, רוצח פ"כ ה"ד.
רמב"ן בספרו תורת האדם ענין הרפואה (דף מח"מט).
רש"י ברכות טו, א ד"ה "אלא". כתובות ז, ב ד"ה "במקהלות".
שיטה מקובצת ברכות נד, ב ד"ה "מר זוטרא".
תוספות ברכות נד, ב ד"ה ואימא, כתובות ל, ב ד"ה "הכל בידי שמים".
תוספות ר' יהודה החסיד ברכות נד, ב ד"ה "הרואה".



טור או"ח סימן רי"ט.
שו"ע או"ח סימן רי"ט.

אורחות חיים או"ח (ספינקא) סימן רי"ט.
אליהו רבה או"ח סימן רי"ט סע"ק ג'.
אשל אברהם או"ח סימן רי"ט אות א'.

באר היטב או"ח סימן רי"ט.
ביאור הגר"א או"ח סימן רי"ט ס"ק ג'.
בירך את אברהם לר' אברהם פרסיקו סימן נט סעיף א.

גליון הש"ס ברכות נד, ב.

דעת תורה לר' שלום מרדכי הכהן (מהרש"ם) סימן רי"ט.
דקדוקי סופרים לר' רפאל נתן בר' שלמה רבינוביץ ברכות נד, ב.

הגהות הגר"א ברכות נד, ב.
הגהות רע"א או"ח סימן רי"ט ס"ק ד'.
טורי זהב לר' דוד בר' שמואל הלוי או"ח סימן רי"ט.

יפה ללב לר' רחמים יצחק פלאגי או"ח ח"ב בקונטרס אחרון.

כנסת הגדולה לר' חיים כנבנשתי או"ח סימן רי"ט.
כף החיים לר' חיים פלאגי או"ח סימן רי"ט.

לבוש לר' מרדכי יפה או"ח סימן רי"ט.

מאור ושמש לר' קלונימוס קלמן בר' אהרן אפשטיין בראשית כט"לה.
מאמר מרדכי לר' מרדכי בר' אברהם ברמי או"ח סימן רי"ט.
מגן אברהם לר' אברהם גומבינר או"ח סימן רי"ט בריש הסימן וס"ק ג'. וסימן רפ"ב.

מור וקציעה לר' יעקב עמדין או"ח סימן רי"ט.
מחזיק ברכה לר' חיים יוסף דוד אזולאי או"ח סימן רי"ט.
משנה ברורה סימן רי"ט.

עושה שלום לר' ניסים חיים שלום מארגנטו דף צו עמו' ד'.
עיקרי הד"ט לר' דניאל טירני סימן י אות כא.

פירות גינוסר סימן סה.
פסקי תשובה לר' אברהם פיוטרקובסקי סימן רצה.
פרי מגדים לר' יוסף ב"ר מאיר תאומים סימן רי"ט.
פתח בדביר לר' חיים בנימין פונטרימילי או"ח סימנים רי"ט, ורל.
צפנת פענח לר' יוסף ראזין ברכות פ"י ה"ח.

קצות השלחן לר' אברהם חיים נאה ח"ב סימן ס"ה סעיף ב'.
שדה חמד לר' חזקיהו מדיני ח"ו אסיפת דינים עמו' 329-434.
שו"ת אבני נזר לר' אברהם מסאכטשוב או"ח סימן לט.
שו"ת אהל יוסף ר' יוסף ב"ר אברהם מולכו סימן א.
שו"ת אוצר החיים הר"ח שכטר סימן יא.
שו"ת איתן האזרחי ר' אברהם ב"ר ישראל יחיאל הכהן רפאפורט סימן ג'.

שו"ת בית יהודה לר' יהודה עייאש או"ח סימן ו'.
שו"ת דברי נחמיה לר"נ ב"ר אברהם ברוך הלוי גינזבורג סימן י"ד.
שו"ת הלכות קטנות לר' יעקב ב"ר שמואל חאגיז ח"א סימן רעא. וח"ב סימן קס"א.
שו"ת הלל אומר לר' הלל פוסק סימן קל"ז, וסימן ק"מ.
שו"ת הר צבי לר' צבי פסח פראנק או"ח סימן קי"ג.
שו"ת התעוררות תשובה סימן ל"ח.

שו"ת ויאמר בועז ח"ג סימן י"ד.
שו"ת ויען אברהם לר"א פלאגי סימן י"ז.
שו"ת ויצבור יוסף לר"י ב"ר נפתלי כ"ץ שווארץ סימנים מ"א, ופ"א.

שו"ת זכר שמחה לר"ש במברגר סימן כ"ח.
שו"ת חכם צבי לר' צבי אשכנזי סימן מ"ט.
שו"ת חתם סופר לר' משה סופר סימן נ"א.
שו"ת יביע אומר לר' עובדיה יוסף ח"ג סימן ט"ז.
שו"ת יחוה דעת לר' עובדיה יוסף ח"ד סימן י"ד, וט"ז.
שו"ת ישכיל עבדי לר' עובדיה עדאיה ח"ב סימן ז, וח"ו סימן ט"ו.

הרפואה לאור ההלכה

אוצר החכמה

שו"ת כתב סופר לר' אברהם שמואל בנימין סופר או"ח סימן כ"ז.
שו"ת לב חיים לר' חיים פלאגי" ח"ג סימן נ"ג.
שו"ת לחמי תודה לר' ישעיהו באסאן סימן ה'.
שו"ת מהר"ם מינץ סימן י"ד.

אוצר החכמה

שו"ת מהר"ם שיק לר' משה שיק או"ח סימן כ"ז, ופ"ח.
שו"ת מטה לוי לר' מרדכי הלוי הורוביץ ת"ב סימן ח', וי"ח.
שו"ת משפטי צדק לר' שמואל גרמיון סימן י'.

אוצר החכמה

שו"ת נודע ביהודה לר' יחזקאל סג"ל לנרא יו"ד סימן קס"ז.
שו"ת נחלת בנימין לר' בנימין וולף בריער סימן נ"ח.
שו"ת נשמת חיים לר' חיים ב"ר דוד אבולאפיה סימן ב'.
שו"ת לר' עזריאל הילדסהיימר סימן כ"ט.

אוצר החכמה

שו"ת פקודת אלעזר לר' רפאל אלעזר הלוי טובו.
שו"ת פרי הארץ לר' ישראל מאיר ב"ר יוסף מזרחי סימן ז.

שו"ת ציץ אליעזר לר' אליעזר יהודה ולדנברג ח"י סימן כ"ה. חי"ב סימן י"ח.

אוצר החכמה

שו"ת הרדב"ז לר' דוד בן זמרא ח"ג אלף א' (תקעב)
שו"ת הריב"ש לר' יצחק ב"ר ששת סימן שט"ז.
שו"ת הרשב"א ח"א סימן פ"ב, וח"ז סימן ל"ח.
שו"ת שבט הלוי סימן ר"ה.

שו"ת שדה הארץ לר' אברהם ב"ר שמואל מיוחס ח"ג סימן ז'.
שו"ת שואל ונשאל ח"ב סימן מ"ט.

שו"ת שלמת חיים לר' יוסף חיים זוננפלד או"ח סימן ג"א (תרצ"ה ירושלים).
שו"ת תורת חכם סימן י"ז.

שו"ת תירוש ויצהר לר' צבי יחזקאל מיכלזאן סימן ר"ח.
שו"ת תפארת צבי לר' צדוק הכהן סימן ו'.

שו"ת התשב"ץ לר' שמעון ב"ר צמח ח"ד טור ראשון סימן ד'.
שירי ברכה למרן החיד"א סימן רי"ט.

שלמי נדרים לר' אלכסנדר ב"ר זרח קפלן בהקדמה למסכת נדרים.
שער הציון או"ח סימן רי"ט ס"ק ז'.

תורת חיים לר' אברהם חיים ב"ר צבי הירש שור סנהדרין צד, א.

[לד]